

A GERMÁN NÉPEK ETNOGENEZISE

A Krisztus utáni 3. század közepétől feltűnő germánokat, akik a római birodalom északi határait fenyegették, a korabeli források gens, natio kifejezésekkel emlegetik.¹ Ezeknek a latin fogalmaknak magyar nyelvű visszaadása általában a „nép” szóval történik.² Azonban az, amit ma „nép” alatt értünk,³ nem fedí a források gens, ill. natio fogalmát. A későantik és koraközépkori latin nyelvű források terminológiájukban világosan megkülönböztetik a római birodalom népét (*populus Romanus*), illetve a későbbi időkben a keresztény népeket (*populus Christianus*) a birodalmon kívül és belül élő germán gens-ektől, továbbá a középkor folyamán mindenféle nem keresztény gens-től.⁴ A későókor és a korai középkor folyamán több ilyen germán gens tűnik fel a történelem színpadán és tűnik is le onnan: alemannok, gótok, gepidák, vandálok, svébek, herulok, langobárdok stb.

Mi azonban az a fogalmi kategória, amely a genset megkülönbözteti a néptől? A gensnek a néppel való azonosítása a felvilágosodás korára nyúlik vissza. A német irodalomban ekkor vált általánossá a *migratio gentium* humanizmus idejéből származó fogalmát a „népvándorlás” (*Völkerwanderung*) kifejezéssel lefordítani.⁵ A „nép” fogalmán a felvilágosodás egy terület lakosságát értette, korra, nemre, társadalmi helyzetre való tekintet nélkül. A fogalom jelentését tágította, hogy a latin gens szó etimológiájában a származás, születés kifejezés rejlik. A kettő összekapcsolásából megszületett az a történelmi koncepció, amely a népvándorlással kapcsolatban a történelemtudományban a legújabb időkig uralkodott: a vándorló germán népeket monolitikus egységekként képzelték el. A több ezerre vagy akár százezerre rúgó népi alakulatok⁶ általában több

¹ J. JARNUT: „Aspekte frühmittelalterlicher Ethnogenese in historischer Sicht”, in *Entstehung von Sprachen und Völkern*, hrsg. von P. S. Ureland, (*Linguistischen Arbeiten* 16.), Tübingen 1985, 83.

² Pl. SZÜCS J.: *A magyar nemzeti tudat kialakulása. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 3.)*, Szeged 1992. 16.

³ A szó sokoldalú jelentésére l: RÓNA-TAS A.: *A honfoglaló magyar nép*, Budapest 1996. 18. skk.

⁴ Szűcs, i. m. 45. skk.; W. POHL: „Strategie und Sprache. Zu den Ethnogenesen des Frühmittelalters”, in *Entstehung...*, 93.

⁵ H. WOLFRAM: *Die Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, München 1990, 16. skk.

⁶ Arra, hogy ilyen tömegek vándorlása az ókor folyamán ugyanúgy gazdaságtörténeti mint katonai és logisztikai szempontból lehetetlen volt, ld. H. PREIDEL: „Das Ende der germanischen Völkerwanderungszeit an der mittleren Donau und die Baiwaren”, *Bohemia* 10 (1969), 82 sk.

törzsből álltak; egy törzset több nemzetség (*Sippe*) képezett. Ebben a koncepcióban az utóbbiak leszármazási közösségeket (*Abstammungsgemeinschaften*) alkottak, egy nemzetség tagja ugyanis csak az lehetett, aki abba beleszületett.

E koncepció megdöntése a német történelemtudományban elsősorban Reinhard Wenskus nevéhez fűződik, aki 1961-ben megjelent nagy szintézisében a germán gens-ek társadalmi fejlődését elemzi.⁷

Munkájának módszertani alapját Wenskus az etnológiától kölcsönözte. Felismerte ugyanis, hogy az etnológusok által kidolgozott etnoszociológiát mint tudományos segéd-eszközt a történelemkutatás is felhasználhatja. Ez az összehasonító munkamódszer megengedi, hogy a ma élő, illetve nem sokkal ezelőtt még létező szegmentális társadalmak társadalmi struktúrájában olyan jelenségeket figyeljünk meg, amelyek a társadalomképződés nem egy valamiféle ősi formájára mennek vissza, hanem a társadalomban immánensen bennelevő funkcionális szükségletre. E módszer alapján lehetséges ezeknek a népeknek a társadalmi szerkezetét az úgynevezett történelmi természeti népekkel, például a germánokkal, összehasonlítani — hiszen a funkcionális szükségesség ott is meg kellett, hogy legyen — és a történelmi természeti népeknél a társadalmi szerkezetre vonatkozó forrásanyag szűkösségét az etnológiai anyaggal kiegészíteni. Wenskus munkájára különösképpen Wilhelm Mühlmann funkcionális-strukturalista munkamódszere és a természeti népek törzsképződési folyamatának elméleti kidolgozása volt nagy hatással.⁸

Wenskus nagy érdeme, hogy a germán törzsképződést e módszert követve új alapokra helyezte. Törzsképződésen Wenskus olyan folyamatot ért, amely a törzsi tudat kialakulásához vezet.⁹ A törzsi tudat kialakulása ideológiai és politikai szinten történt. Ez csak úgy mehetett végbe, ha az összetartozás érzése, amely egy kis területen élő és kis létszámú népességnél mindig megvan, egy magasabb szintre átvihetővé válik. Az első lépés ehhez a politikai szövetség kialakulása, amelyen belül az összetartozás érzését egy domináns csoport fokozatosan, általában egy leszármazási mítosz révén ideologizálta.¹⁰ Ezek a mítoszok egy közös ősről beszélnek, akitől a társadalom összes tagja származik. A rokonságot ugyanis minden társadalom a társulás legerősebb és leg-

⁷ *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln—Graz 1961. Hogy Wenskus eredményei mennyire időtállóak, jellemző az osztrák akadémia Zwettlben 1986-ra tervezett szimpózium témájának, az etnogenezisnek 1990-re való elhalasztása, mert a történelemtudomány addig Wenskus eredményein nem tudott jelentősen túljutni, H. WOLFRAM: „Einleitung oder Überlegungen zur Origo Gentis”, in *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern*. Teil I. hrsg. von H. Wolfram und W. Pohl. (Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl. Denkschriften, Bd. 201. Veröffentlichungen der Kommission für Frühmittelalterforschung, Bd. 12.) Wien 1990, 20.

⁸ W. MÜHLMANN: „Ethnologie als soziologische Theorie der interethnischen Systeme”, *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 8 (1956), 186—20.; WENSKUS, i. m. 4. skk.

⁹ WENSKUS, i. m. 13.

¹⁰ WENSKUS, i. m. 95.

ősibb összekötő erejének érzi.¹¹ Azt a domináns csoportot, amelyik a törzsképződés folyamán, minden etnikai változás ellenére, a közös leszármazástudatot őrzi és — orális úton — továbbadja, Wenskus „hagyományt hordozó mag”-nak (*Traditionskern*) nevezi.¹² A törzsi politikai szövetség képződésénél a nyelvi és a kulturális aspektusoknak csak alárendelt szerepük volt. Ahogy Wenskus magállapította, kulturális és nyelvi területeket nem lehet éles határokkal elkülöníteni, hanem ezek a határokon összefonódnak.¹³

Politikai törzsképződés csak szociálisan rétegzett társadalmaknál volt lehetséges, mert a törzsi tudat egy nagyobb területen való kialakulása és fenntartása csak olyan csoportoknak állt érdekében, amelyeknél egy mitológiailag megalapozott etnikai tradíció képződése és fenntartása egyben hatalomképződéssel és fenntartással járt együtt.¹⁴ Ezt a feladatot csak egy, a társadalomból kiemelkedő arisztokratikus réteg tudta végrehajtani.¹⁵ Különös jelentősége volt a törzsi tradíció fenntartásánál a királyi nemzetségnek, a *stirps regiana*nak. Ha a királyi nemzetség ugyanis belső vagy külső harcok folytán fizikailag megsemmisült, egyidejűleg eltűnt a törzs neve is a forrásokból, azaz a törzs mint szuverén társadalom megszűnt létezni.¹⁶

Az itt bemutatott törzsképződési folyamatot, amelyet Wenskus a germán törzseknel kimutatott, az etnológiából kölcsönzött terminussal etnogenezisnek szokták nevezni. Az etnogenezis folyamán létrejött politikai társadalomra a hagyományosan értelmezett nép fogalma — ahogyan Wenskus fent bemutatott kutatási eredményeiből kiderül — nem használható. Wenskus maga a források latin fogalmát (*gens*, ill. többesszámban *gentes*) lefordíthatatlanul, mint terminus technicum használta a nép (*Volk*) kifejezés helyett.¹⁷ A német történettudományban a nép (*Volk*) fogalma különösképpen diszkreditálódott, mert adjektívuma, a *völkisch* kifejezés, a nemzetiszocializmus idején a népek fajideológiai (*Rassenideologie*) megkülönböztetésére szolgált. Ennek a terminológiai nehézségnek az áthidalására újabban az a javaslat merült fel, hogy szakkifejezésként a késő ókori és a kora középkori „barbár” társadalmakra a görög eredetű *ethnosz* szót lehetne használni.¹⁸ Hogy a következő sorokban a germán *gens*-eket mégis a „nép” szóval fogjuk jelölni, annak nem csak az az oka, hogy a magyar „nép” fogalom — a némettől eltérően — nem diszkreditálódott, hanem az is, hogy a „nép” fogalom kizárja a germán *gens*-nek, mint valami primitív, archaikus őtársadalomnak az asszociatív értelmezését. Hibás lenne azonban a „nép” fogalom mögött valamiféle törzsszövetséget látni, azaz a

¹¹ WENSKUS, *i. m.* 16.

¹² WENSKUS, *i. m.* 75. skk.

¹³ WENSKUS, *i. m.* 89.

¹⁴ WENSKUS, *i. m.* 65.

¹⁵ WENSKUS, *i. m.* 27.

¹⁶ WENSKUS, *i. m.* 66. skk.

¹⁷ WENSKUS, *i. m.* 458. skk.

¹⁸ WOLFRAM, „Einleitung...”, 20. A magyar szakirodalomban legújabbán Róna-Tas András javasolta ezt a terminus technicum a honfoglaló magyarsággal kapcsolatban: *i. m.* 19.

törzset mint a nép alfogalmát (*Unterbegriff*) értelmezni.¹⁹ Az ilyen értelemben vett népi etnogenezis három legfontosabb összetevőjét fogjuk a következőkben megvizsgálni: az *origo gentis*-t, azaz a leszármazási mitológiát (*Abstammungslegenden*) mint ideológiai bázist, a tradíciót hordozó magot mint ennek közvetítőjét és végül a *stirps regíá*-t, a királyi nemzetséget (*königliche Sippe*) mint az etnogenezis folyamán létrejött nép egzisztenciális létezésének egyik legfontosabb pillérét. Vizsgálatunk a harmadik század elejétől fellépő germán népekre szorítkozik. Ekkor tűnnek fel ugyanis a forrásokban azok az úgynevezett „nagy törzsek” (*Großstämme*), amelyek később a római birodalom bukásában és Európa kora középkori történelmében jelentős szerepet játszottak: frankok, gótok, vandálok, szászok, burgundok, alemannok stb. Földrajzi szempontból ezeket a népeket nyugati és keleti germánokra szokás felosztani. Érdekes módon a nyugati germán népeknél a népnevek attribútumból képződnek. A frank név eredetileg „merész”-et (*kühn*) vagy „heves”-et (*ungestüm*) jelentett és csak később vette fel a „szabad” (*Freie*) értelmezést.²⁰ A szászok jellemző fegyverükről, a vágókardjukról, vagy ahogy ők nevezték, *sachs*-ról kapták elnevezésüket.²¹ Az alemann név etimológiáját kétféleképpen lehetséges értelmezni: vagy, ahogy szokásos, „minden férfi”-t (*alle Männer*) kell érteni rajta,²² vagy pedig kozmogóniai és antropogóniai értelemben „emberek”-et.²³ Végül pedig a langobárdok hosszú szakállukról (*lange Bärte*) kapták nevüket.²⁴ Ezzel ellentétben a keleti germán népek egy eredetileg kisebb egység nevét viselték népnévként, azét, amelyiktől a tradíciót hordozó mag leszármazási mítosza származott. A gótok a skandináviai gutonoktól kapták nevüket,²⁵ a vandálok eredetileg egy kisebb csoportot alkottak egy nagyobb kultikus közösségen (*Kultgenossenschaft*) belül.²⁶ Ezzel párhuzamosan mutatkozik meg a különbség a keleti és a nyugati germán népek között a királyság intézményére vonatkozóan is. Míg a nyugati germán törzseknél az egész népet átfogó királyi intézményt egészen a kora középkorig nem, illetve csak kezdetleges formában találjuk meg,²⁷ addig a keleti germán törzsek a források első említésétől fogva királyi dinasztiai uralma alatt álltak. A népnév és a központi királyi uralom megléte között az összefüggés tehát kimutatható. A királyi hatalom és a nép politikai egységének ideológiai bázisát, mint ahogy Wenskus kutatásából tudjuk, a leszármazási legendák képezték. Biztosra vehetjük, hogy minden germán népnek volt saját leszar-

¹⁹ JARNUT, „Aspekte...”, 83. skk.

²⁰ A. DEMANDT: „Die westgermanische Stammesbünde”, *Klio*, 75 (1993), 387–406, 396.; WENSKUS, *i. m.* 513.

²¹ DEMANDT, *i. m.* 396.; WENSKUS, *i. m.* 547.

²² DEMANDT, *i. m.* 396.

²³ H. CASTRITIUS: „Von politischer Vielfalt zur Einheit. Zu den Ethnogenesen der Alemannen”, in *Typen der Ethnogenese...*, 77.; WENSKUS, *i. m.* 501. skk.

²⁴ J. JARNUT: „Die langobardische ethnogenese”, in *Typen der Ethnogenese...*, 99.

²⁵ WOLFRAM, *Die Goten*, 31.

²⁶ L. SCHMIDT: *Geschichte der deutschen Stamme bis zum Ausgang der Völkerwanderung. Die Ostgermanen*, München 1941, 101.

²⁷ Az alemann királyi dinasztiakepződés csiráira: CASTRITIUS, *i. m.* 78. sk.

mazási legendája. De ezek csak akkor maradtak ránk, ha a római birodalom területén tartósan letelepedett népeknél — keresztény szellemű történetírás minden pogány szemlélettel való éles szembenállása ellenére — a meglevő orális tradíció írásos formát öltetett. Ezért nem véletlen, hogy a legrészletesebb leszármazási legendákkal azoktól a népektől rendelkezünk, amelyek az egykori római birodalom területén viszonylag tartós uralmat tudtak létrehozni. Ezek közül a gótokét és a langobárdokét ragadjuk ki példaként. Jordanes, a 6. századi gót származású történetíró Skandináviába vezeti vissza népének származását. Elbeszélése szerint Skandináviát²⁸ egy Berig nevezetű király vezetése alatt hagyták el a gótok, átkeltek a tengeren, és azt a területet, ahol partra szálltak, Gothiskandzának nevezték. Itt harcba keveredtek az ulmerugiakkal (*Ulmerugi*) és a vandálokkal, majd miután legyőzték őket, további öt királyuk uralkodása alatt ezt a területet lakták. Később Filimer vezetése alatt Szkítiába vonultak. Itt is harcba keveredtek az ott lakó népekkel, s miután ezek felett is diadalmaskodtak, a hunok betöréséig Szkítiát lakták. Elbeszéléseinek további részeiben Jordanes összekapcsolja történetüket az ókori szkíták és géták történelmével,²⁹ de ez a tudálékos kompozíció nem tartozik az orális leszármazási legendák körébe. Hasonlóképpen meséli el népének őstörténetét Paulus Diaconus, a 8. században élt langobárd történetíró. Eszerint a langobárdok ugyancsak Skandináviából eredeztették származásukat és a népességszaporulat készítette a vinilek egy részét — a langobárdok ugyanis ekkor még vinileknek nevezték magukat — az őshaza elhagyására.³⁰ Miután a vinilek egy Skoringa nevezetű területen letelepedtek, harcba keveredtek a vandálokkal. Az ellenük aratott győzelmük után éhínség készítette a langobárdokat új hazájuk elhagyására.³¹ Mauringán keresztül Gollandába jutottak, ahol letelepedésük után többek között a bulgárokkal is harcba keveredtek.³² A következő, 19. fejezettől más forrásokból is ellenőrizhető eseményekről számol be Paulus. Miután Odoaker 487-ben legyőzte a rugiakat (*Rugier*), a langobárdok elfoglalták azok területét és ott tartózkodtak Itáliába való elvonulásukig. A két elbeszélés ugyan bizonyos földrajzi és motívumbeli egyezéseket mutat — így például a Skandináviából való származás, átkelés, letelepedés a túlsó parton, harc a vandálokkal —, de a szövegkritika nem tudott semmiféle összefüggést a két híradás között kimutatni.³³ A két származási legendát tehát önálló forrásként kell kezelnünk. Mindkét elbeszélés meg-

²⁸ JORDANES, *Getica*, c. 25 skk., *Monumenta Germaniae Historica* (a továbbiakban *MGH*), *Auctores Antiquissimi*, V, rec. Th. Mommsen, Berlin 1882. Jordanes munkája tulajdonképpen csak egy kivonatot a római szenátor Cassiodorus elveszett gót történelméből. Amint ma Jordanesnél olvasunk, legnagyobb részt Cassiodorusra megy vissza. WOLFRAM: „Einleitung...”, 25. sk. A gót népnév először Kr. u. 16 körül tűnik fel a forrásokban. WOLFRAM, *Die Goten*, 30.

²⁹ JORDANES, c. 29 skk.

³⁰ PAULUS DIACONUS: *Historia Langobardorum*, c. 1, 1–3,7 *MGH Scriptores rerum langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX.*, ed. G. Waitz, Hannover 1878.

³¹ PAULUS DIACONUS, c. I, 7–10.

³² PAULUS DIACONUS, c. I, 11–18.

³³ J. JARNUT: „Zur Frühgeschichte der Langobarden”, *Studi Medievali. Serie 3*. 24 (1983), 3.

egyezik abban, hogy „népek” (*gens*) vándorlásáról beszélnek.³⁴ Jordanes elbeszéléséből is kitűnik, hogy e *gens*-eken sokkal kisebb közösségeket kell érteni, mint amit ma népen értünk. Egy későbbi fejezetben megemlíti, hogy Berig király vezetése alatt a gótok három hajón keltek át a túlsó partra.³⁵ A 6. századi gótoknál tehát még létezett egy bizonyos orális hagyomány erről a viszonylag kis számú csoportról, ami arra mutat, hogy a későbbi gót etnogenezisben nekik, mint hagyományt hordozó magnak fontos szerepük volt, hiszen az ő nevükre mennek vissza azoknak a 6. századi népeknek a nevei, amelyek a mai Olaszországot és Spanyolországot uralmuk alatt tartották.³⁶ Ennek a tradíciót hordozó magnak a kis létszáma is mutatja, hogy itt nem mai értelemben vett néppel, hanem harcosok közösségével (*Kriegergemeinschaft*) kell számolnunk. A hadjárat és az ezt követő letelepedés indítóokát Paulus adja meg világosan. A langobárdokat — és minden bizonnyal a gótokat is — az éhínség kényszerítette ősi lakhelyeik elhagyására. Ez a fajta ősi népességszabályozás a latin népek őstörténetéből is ismert, ahol az a *ver sacrum*, a szent tavasz szakrális köntösében jelentkezik. Éhínség idején egy meghatározott év tavaszán született ifjaknak el kellett hagyni hazájukat. Az antik források a germánokkal kapcsolatban is említést tesznek erről a jelenségről.³⁷ A harci vállalkozások másik indítóoka a zsákmányszerzés lehetett. Ilyenkor egy vezető egyéniség hadi kíséretet gyűjtött maga köré, melynek tagjai szabad akaratukból csatlakoztak hozzá. Ilyen, a hadi kíséret által végrehajtott harci vállalkozások (*Gefolgschaftskriege*) is vezethettek letelepüléshez a megtámadott területen.³⁸ A győztesek azonban nem önmagukba zárkózó, kasztszerű réteggént uralkodtak az elfoglalt terület lakossága felett, hanem összetételükben állandóan változtak. Langobárd történetében Paulus különösen jól szemlélteti a tradíciót hordozó mag etnikai változásait és poli-etnikus összetételét. Az egyik helyen³⁹ egy rabszolga történetét beszéli el, aki párviadalra vállalkozott az ellenség egyik kijelölt harcosával, hogy a langobárdok egy adott területen való áthaladását biztosíthassa. Tettével megszabadította magát és utódait a rabszolgaságtól. A következő fejezetben pedig maguk a langobárdok szabadították fel rabszolgáik egy részét, hogy hadi erejüket növeljék. Ezek a rabszolgák egy szakrális ceremónia által a langobárd *gens* teljesjogú tagjai lettek.⁴⁰ Ilyen világos utalást a *gens*

³⁴ PAULUS DIACONUS, c. I. 1.: „*Winnilorum, hoc est Lagobardorum gens*”; JORDANES, c. 28.: „*Gothorum gentes*”.

³⁵ JORDANES, c. 94 skk.

³⁶ WOLFRAM, *Die Goten*, 50. A keleti és nyugati gót megkülönböztetésre: 36.

³⁷ WENSKUS, *i. m.* 432. sk.

³⁸ W. SCHLESINGER: „Herrschaft und Gefolgschaft in der germanisch-deutschen Verfassungsgeschichte”, in. uő.: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. Bd. 1, Göttingen 1963, 9—52.

³⁹ PAULUS DIACONUS, c. I, 12.

⁴⁰ PAULUS DIACONUS, c. I, 13.: „*Igitur Langobardi tandem in Mauringam pervenientes, ut bellatorum possint ampliare numerum, plures a servili iugo ereptos ad libertatis statum perducunt. Utque rata eorum haberi possit ingenuitas, sanciant more solito per sagittam, immurmurantes nihilominus ob rei firmitatem quaedam patria verba.*”

polietnikus összetételére Jordanesnél ugyan nem találunk, de az orális hagyományban megőrzött gót királyok neveinek az etimológiája olyan kelta és baltikumi csoportokra utal, amelyek a gót etnogenezisben szerepet játszottak.⁴¹ Az 5. és 6. századi forrásokban azonban egyöntetű utalások történnek a germán népek polietnikus összetételére. Nagy Teodorik hadseregében többek között vandálokat, alánokat, szarmatákat, szkireket, alemannokat és gepidákat találunk.⁴² De az 5. század végén a burgund királyok katonai kísérete és a burgund hadi nép sem csak etnikai értelemben vett burgundokból állt.⁴³ Az ilyen értelemben vett hadi nép, az *exercitus*, ahogy a forrásokban szerepel, volt az a fogalom, amin a késő ókori és a kora középkori történetírók a népet, *gens*-et értették. Az *exercitus*-nak bárki tagja lehetett, származástól és társadalmi helyzettől függetlenül, egyedül az egyéni rátermettség, ami elsősorban katonai képességet jelentett, játszott szerepet.⁴⁴ A germán *gens* végeredményben tehát a hagyományt hordozó mag köré csoportosult, annak leszármazástudatát átvevő, összetételében polietnikus hadi nép. A gótok és langobárdok *origo gentis*-eiben a névtelen tömeg mellett fontos szerepet játszottak a vezető egyéniségek. Az etnogenezishez vezető primordiális események mindig egy király illetve hadvezér vagy hadvezérek (*Heerführer*) vezetése alatt mentek végbe. A gótok Berig király vezetése alatt hagyták el Skandináviát,⁴⁵ a langobárdok két hadvezér (*princeps*, ill. *duces*), Ibor és Agio vezetése alatt indultak el új haza keresésére⁴⁶. De a *gens* egész vándorlása is egy dinasztikus történethez kapcsolódik.⁴⁷ A királyság mint intézmény, a gótoknál⁴⁸ ugyanúgy mint a langobárdoknál,⁴⁹ megszakítás nélkül megtalálható, a kezdetektől egész a *gens* felbomlásáig. Nem szabad azonban a királyság intézményét kizárólag a hadvezetésre korlátozni. A királyi hatalom nemcsak uralmat jelentett. Nagy hiba lenne a népvándorláskori germán királyság intézményét a kora újkori uralkodó—alattvaló viszony analógiájaként értelmezni. A király nem a mai

⁴¹ WOLFRAM, *Die Goten*, 42. skk.

⁴² WOLFRAM, *Die Goten*, 20.

⁴³ I. WOOD: „Ethnicity and the Ethnogenesis of the Burgundians”, in *Typen der Ethnogenese...*, Bd. 1, 62.

⁴⁴ WOLFRAM, „Einleitung...”, 22.; JARNUT, „Die langobardische Ethnogenese”, 100.

⁴⁵ JORDANES, c. 25.

⁴⁶ PAULUS DIACONUS, c. I. 3. Ennek a hadvezéri funkciónak a jellege a királyi hataloméhoz hasonlított jellege. A német szakirodalom erre a „hadi királyság” (*Heerkönigtum*) fogalmát használja, amely alatt a dinasztiaalapítás elsődleges kiindulópontjával kapcsolatos hadvezérségi funkciót érti. WENSKUS, *i. m.* 319. sk., 411.; JARNUT, „Die langobardische Ethnogenese”, 98. Ezzel ellentétben Iborban és Agióban csak egy archaikus hadi kíséreti csapat (*archaischer Gefolgschaftshaufen*) vezetőit látja. WENSKUS, *i. m.* 411, 486. szerint ugyan a langobárdok Skandináviában királyi uralom alatt álltak, de a kivándorlókat — a gótokkal ellentétben — nem a király vezette.

⁴⁷ Az orális hagyomány írásbeli rögzítésénél a dinasztiatörténet politikai megfontolásból természetesen előtérbe került. WOLFRAM, *Die Goten*, 43. sk.

⁴⁸ A keleti gót királyi intézmény kontinuitására a hun uralom alatt T. SCHÄFER: *Untersuchungen zur Gesellschaft des Hunnenreiches auf kulturanthropologischer Grundlage*. (Diss.) Bochum 1996. 86. skk.

⁴⁹ J. JARNUT: „Die langobardische Ethnogenese”, 99 skk.

értelemben a népet reprezentálta, hanem legtöbb esetben őbenne testesült meg a nép jóléte, illetve egyáltalán a léte. A királyságnak erre a szakrális jellegére több germán népnél történik utalás.⁵⁰ A legszebb példát erre Ammianus Marcellinusnál találjuk a burgund királyi intézménnyel kapcsolatban: „Náluk a királyt általában hendinosnak hívják. Ősi szokás szerint a hatalomról le kell mondania, ha fordul alatta a hadi szeremcse, vagy ha a föld nem ad gazdag vetőmagot...”.⁵¹ A *potestate deposita* kifejezés értelmezésétől függően⁵² lehetne szakrális királyi áldozatra is gondolni. Ebben a példában ugyan ez az értelmezés bizonytalan, de skandináv forrásokban megtalálhatók az ősi királyi áldozat nyomai.⁵³ A király személye és a nép jóléte közötti kapcsolatban, ha nem is volt legtöbbször ilyen archaikus rítushoz kötve, a szakralitás egy bizonyos formájának mindig fontos szerepe volt. Ez azonban nem közvetlenül a király személyéhez kapcsolódott, hanem a királyi nemzedékhez (*Sippe*). Ez annál egyszerűbb volt, mivel a *stirps regia* sokszor félistenektől eredett származását. Jordanes a gót királyi dinasztiát, az Amalokat, egy Gapt nevű félistentől származtatja.⁵⁴ Ebben a dinasztiában testesülnek meg azok az erények, amelyek a nép boldogulását biztosítják: *sapientia, aequitas, pietas, patientia, mansuetudo, fides*.⁵⁵ A hagyományt hordozó mag nemcsak megőrizte, hanem magáévá is tette ezt a törzsi, orális hagyományt, és így a *gens Amalorum* és a *gens Gothorum* története szervesen, elválaszthatatlanul összefonódott.⁵⁶ A gót nép mint szuverén népi testület (*Volkskörper*) nem élte túl a gót királyság bukását. Miután az utolsó keleti gót királyt, Teját és seregét Narses bizánci csapatai megsemmisítették, nem csupán a gót birodalom dőlt meg, hanem a gót népnév is rohamosan eltűnt a forrásokból.⁵⁷

⁵⁰ W. KIENAST: „Germanische Treue und 'Königsheil'”, *Historische Zeitschrift* 227 (1978), 265–324.; H. WOLFRAM: „Methodische Fragen zur Kritik am 'sakralen' Königtum germanischer Stamme”, in *Festschrift für Otto Höfler*, Hsrg. von H. Birkham und O. Gschwantler, II, Wien 1968, 473–492.

⁵¹ AMMIANUS MARCELLINUS: *Res gestae*, ed. W. Seyfarth, Berlin 1968–1971, 28, 5, 14: „*Apud hos generali nomine rex appellatur hendinos et ritu veteri potestate deposita remouetur, si sub eo fortuna titubaverit belli vel segetum copiam denegaverit terra...*”

⁵² WENSKUS, *i. m.* 577.

⁵³ WENSKUS, *i. m.* 577 A. 7.

⁵⁴ JORDANES: c. 79. A gót királyság szakrális jellegére: WENSKUS, *i. m.* 410. skk.; WOLFRAM: „Methodische Fragen”.

⁵⁵ WOLFRAM, „Methodische Fragen...”, 482.

⁵⁶ WOLFRAM, „Methodische Fragen...”, 483.

⁵⁷ WENSKUS, *i. m.* 485.; WOLFRAM, *Die Goten*, 249, 360.

DIE ETHNOGENESE DER GERMANISCHEN VÖLKER

In den spätantiken und frühmittelalterlichen lateinischen Quellen werden die germanischen Völker als *gens* bzw. *natio* bezeichnet. Die gewöhnliche Übersetzung mit Volk assoziiert einen modernen Volksbegriff, der nicht dem begrifflichen Inhalt der Quellen entspricht. Seit der bahnbrechenden Arbeit von Reinhard Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, wissen wir, da die germanischen Stämme politische Gebilde und keine Abstammungsgemeinschaften waren. Stammesbildung war ein politischer Vorgang, der zu einem Stammesbewußtsein führte. Träger dieses Vorganges waren die Traditionskerne und die königliche Sippe, die in ihren Abstammungslegenden die Idee einer fiktiven Abstammungsgemeinschaft bewahrten. Die Traditionskerne waren nach außen hin offen. Ein polyethenischer Charakter ist das besondere Merkmal dieser gesellschaftlichen Schicht. Die germanische *gens* war das polyethnisch zusammengesetzte, bewaffnete Volk, das sich um den Traditions Kern gruppierte und dessen Abstammungsmythen und -bewußtsein übernahm. Das Königtum war Träger des Stammesheils. Das Schicksal der königlichen Sippe war eng mit dem des Volkes verbunden. Mit dem Untergang des ostgotischen Reiches war nicht nur die königliche Dynastie vernichtet, sondern auch die Ostgoten als souveraner Volkskörper verschwanden aus der Geschichte.